

БАГАТОВЕКТОРНІСТЬ КОНЦЕПТІВ ЧАС ТА ПРОСТІР У РОМАНІ КЕЙТ ЛОРЕН «FALLEN»

Димитренко Л.В., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри англійської мови
та методики її викладання
Херсонський державний університет

У статті проаналізовано зміст, структура та напрями розгортання концептів ЧАС та ПРОСТІР у романі Кейт Лорен “Fallen”, розкрито специфіку реалізації простору та часу як базових онтологічних категорій у тексті сучасної літератури постмодернізму.

Ключові слова: концепт, напрямок розгортання, композиційна функція, стилістична функція, імплікативна функція, аксіологічна функція.

В статье проанализированы содержание, структура и направления разворачивания концептов ВРЕМЯ и ПРОСТРАНСТВО в романе Кейт Лорен “Fallen”, раскрыта специфика реализации пространства и времени как базовых онтологических категорий в тексте современной литературы постмодернизма.

Ключевые слова: концепт, направление разворачивания, композиционная функция, стилистическая функция, имплицативная функция, аксиологическая функция.

Dymytrenko L.V. MULTI-FACETED CONCEPTS OF TIME AND SPACE (THE CASE STUDY OF “FALLEN” BY KATE LAUREN)

The article touches upon the contents, structure and development of the concepts TIME and SPACE in the novel “Fallen” by Kate Lauren; it is aimed at revealing some specific ways these basic ontological categories are realized in the text of contemporary postmodern literature.

Key words: concept, the direction of development, compositional function, stylistic function, implicit function, axiological function.

Простір та час є одними із фундаментальних понять, що формують основу людського світосприйняття та підлягають лексикалізації в усіх мовах світу і

вказують на спільний поняттєвий базис, на якому ґрунтуються людська мова, мислення і культура. Простір та час також є одними із важливих концептів культури, за допомогою яких людина сприймає, осмислює та відображає світ.

В українському мовознавстві проблемі вивчення категорій простору та часу присвячені наукові розвідки Є. Бондаренко (еволюція поняття часу в англійській мові та дискурсі), В. Головіної (просторові параметри у поезії О. Забужко), Н. Гошилик (схемні образи часу в сучасній англійській мові), Н. Романової (лексико-семантична група слів з просторовим значенням у німецькій мові (діахронічне дослідження) та ін. [2; 4; 5; 7] .

Українські лінгвісти також розглядають питання концептуалізації простору та часу, зокрема, Є. Бондаренко присвятила докторську дисертацію вивченню когнітивно-семантичних характеристик лексичних засобів утілення поняття часу як наукового та позанаукового явища в системі англійської мови і в різних типах дискурсу протягом їх розвитку в VII–XXI ст., В. Ніконова досліджує концептуальний простір трагічного, О. Стефурак розглядає концептуалізацію простору в семантиці прийменників французької та румунської мов, І. Андрєєва вивчає лінгвокогнітивні параметри концептуалізації простору та часу засобами англійської фразеології.

Постановка проблеми. Аналізуючи мовну концептуалізацію простору та часу, лінгвісти відзначають специфічний характер сприйняття і кодування просторово-часових відношень у людській свідомості та в мові. Саме тому стаття присвячена вивченню специфіки реалізації зазначених категорій у тексті сучасної літератури постмодернізму, актуальність дослідження якої зумовлена загальним спрямуванням сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення та моделювання вербалізованого знання про світ, зокрема простір та час як його базових онтологічних категорій.

Мета статті полягає у визначенні змісту, структури та функцій концептів ЧАС та ПРОСТІР у романі сучасної американської письменниці Кейт Лорен «Fallen».

Для досягнення цієї мети послідовно вирішується завдання встановлення семантичного простору та структурно-функціональних характеристик концептів ЧАС та ПРОСТІР у романі Кейт Лорен «Fallen».

Художній час та простір являють собою взаємозв'язок часових та просторових координат літературного тексту. Художній час літературного твору функціонує у двох іпостасях: час подій і персонажів художнього твору та час дійсності реципієнта цього твору.

Уявлення про час у світовій літературі та культурі змінювались у процесі історичного розвитку суспільства. Це спричинило появу таких різновидів художнього часу, як циклічний, міфологічний, казуальний, есхатологічний, спіральний, міфопоетичний та ін.

Художній простір літературного твору реалізується в своєму взаємозв'язку з часом і має такі характеристики, як відкритість, замкненість, просторість, доступність / недоступність до огляду, місткість, сенсорне сприйняття. У залежності від цих характеристик, простір може бути відкритим, закритим, зовнішнім і внутрішнім, «своїм» і «чужим», прямим і кривим, великим і малим, локальним і глобальним, близьким і далеким.

Час та простір художнього твору має суб'єктивну природу та реалізується в свідомості автора, персонажів та читача літературного тексту. Художній час та простір охоплюють всі ланки літературного твору: впливають на родово-жанрову специфіку тексту, втілення естетичних засад літературного напрямку, композиційну структуру, висвітлення художнього образу в творі. За своїми функціями в літературному творі час та простір поділяються на сюжетні, фабульні, топографічні, авторські, соціально-історичні, побутові, фантастичні, міфологічні, психологічні, метафізичні часо-просторові характеристики.

Аналізований нами твір представляє собою зразок сучасного літературного витвору постмодернізму зі складною структурою часо-просторової матриці, у яку вбудовані персонажі, події, авторські думки, читацькі інтерпретації тощо. Кейт Лорен вражає читачів стилістичною

неординарністю та новаторством трактування концептів ЧАС та ПРОСТІР у романі «Fallen». Індивідуальний стиль авторки характеризується високим ступенем описовості, який реалізовано через використання епітетів, метафор, персоніфікації, прийомів антиутопії та флешбеку. Категорія простору представлена триступеневим рівнем – небеса, земля, пекло. Крім того, вона обумовлюється вертикальністю та горизонтальністю викладу сюжетно-просторових відносин. У свою чергу, категорія часу виражена крізь призму циклічності та замкненості.

У результаті проведеного аналізу нами визначені наступні напрями розгортання простору та часу, перетин ліній який утворює багатовимірну систему координат існування Всесвіту.

Вертикальне розгортання часу та простору представляє собою тривимірний континуум, який поєднує земний, небесний та пекельний простори. Дане середовище дозволяє мандрувати між вищезазначеними пунктами головним героям роману й підтверджує їх гріховність або святість. Можливість подорожувати між світами жива душа отримує не просто так, а, як правило, у результаті певної провини або заслуги перед Богом. Творець відкриває або закриває вхід у світ живих, мертвих, святих; саме тому душа блукає неприкаяною. Таку сферу буття представляють наступні герої роману: Деніел, Кем, Білл, нефіліми, янголи, надлюдські істоти. Так, Деніел – це образ грішного янгола, який не одне сторіччя проходить випробування трагічним коханням. Кожні сімнадцять років тільки-но знайшовши свою любов, він змушений її втрачати. Завершальною точкою кожної історії є «пекельний поцілунок», після якого головна героїня Люсинда Прайс неодмінно згоряє й повстає з попелу лише з плином сімнадцяти років. Образ Кема представляє ще одну авторську інтерпретацію янгелоподібної істоти, яка змушена одвічно кохати Люсинду Прайс й знати напевно, що її вибір буде на користь супротивника. Білл – це провідник Люсинди Прайс по передвіснику (або часо-просторовому порталі між вимірами буття), саме він був її помічником у лабіринті часу, простору, інших життів, вимірів,

координував та направляв юну дівчину. Як ми бачимо, вищеперераховані образи-душі є приреченими пройти ряд випробувань для того, щоб отримати прощення. Ці персонажі перебувають одразу у трьох вимірах, живучі на землі, у пеклі та на небесах. Вертикальне розгортання просторового виміру есплікується у тексті за допомогою дієслів із пост-позиційними лексемами, наприклад «*to fly high into the sky*»: *Daniel spread his white wings and taking the girl's hand flew high into the sky* [10, p. 85].

Горизонтальна модель розгортання часо-просторових характеристик буття представлена здебільшого земним життям головної героїні, її родини, друзів та кола її спілкування. Так, головна героїня не має права перебувати ні у пеклі, ні на небі, натомість, має можливість переміщуватися у минулі життя. Таким чином, вона відвідала різні країни, міста, перебувала у різноманітних історичних просторово-часових рамках, наприклад: *Luce planned on keeping her eyes closed all six hours of the cross-country flight from Georgia out to California, right up until the moment when the wheels of the plane touched down in San Francisco* [10, p. 138]. У наведеному прикладі лексичні одиниці *Georgia, California, San Francisco* є маркерами горизонтального руху, що не виходить за рамки земного континууму.

Дану вертикально-горизонтальну схему представляємо як вісь координат, лінії якої мають спільну точку перетину, а саме: головну героїню роману – Люсінду Прайс. Саме заради неї молоді янголи спускаються з небесного виміру у земний простір.

Також ми можемо констатувати, що головною моделлю розгортання часу в аналізованому творі є замкнений цикл, втілений у непереривності життя головної героїні, яка помирає та перероджується кожні сімнадцять років, як-от у наступному фрагменті тексту, що містить лексичний маркер повторюваності «*again*»: *She took off running toward him. Within a second, his arms were around her, her face buried in his chest, and Luce let out the longest, deepest breath. Her mouth found his and they sank into a kiss. She went slack and happy in his arms. Razor claws and dull red eyes. Choking stench of death and rot.*

Darkness everywhere, so complete in its doom it made light and love and everything good in the world feel tired and broken and dead. A passionate kiss turned the girl into a pile of ashes. He lost her again [10, p. 105]. Завдяки циклічності таких трагічних подій авторка роману імплікує думку про необхідність розірвання замкненого кола буття та початок активних дій. Лінійна модель часу в романі Кейт Лорен «Fallen» доповнена циклічною моделлю, що є підпорядкованою природному ритму «смерті-відродження», якому відповідає і життя окремої людини, тим самим циклічний час пов'язано у поетиці роману з ідеєю тотожності природного/надприродного та людського світів.

Наступна модель розгортання часу є «безмежний час»: даний тип часу неможливо вирахувати, піймати або ж відміряти. Така форма буття у необмеженому часі представлення вічним життям янголів (Деніела, Кема, Білла) та інших надлюдських істот. Крім того, період зустрічі головних героїв теж можна вважати безмежним, тому що протягом багатьох сторічч молоді люди знаходять і втрачають один одного. Безмежними є також їхні кохання та відданість, які перебувають поза усякими часовими рамками. Зауважимо, що проходячи такі випробовування, герої переходять на геть новий якісний рівень. Тобто, час та простір також є героями роману, адже вони відіграють роль на рівні з янголами як інструменти або посередники Божественної волі. Вищезазначені концепти персоніфікуються й набувають людської здатності допомагати та направляти героїв твору. Нами визначені наступні функції концептів ЧАС та ПРОСТІР: композиційна функція, яка обумовлює побудову сюжетної лінії твору та розгортання подій; стилістична функція, яка допомагає схарактеризувати головних персонажів твору; імплікативна функція, яка засвідчує приховану ідею твору; аксіологічна функція, яка передає авторську оцінку.

Просторове оточення дає змогу читачеві простежити внутрішні стани героїв. У зв'язку з тим, що кожний художній образ є зазвичай хронотопічним, часо-просторовий континуум як формально-змістовна

категорія розкриває і образ персонажа. Це позначається на тих загальних чинниках, які складають і конкретизують сюжет аналізованого роману. До таких відноситься часо-просторові характеристики подорожей головних героїв, у яких час та простір виконують функції тих факторів, які поєднують усі фрагменти твору, присвячені епізодам пересування персонажів між різними часами та просторами. У такому аспекті концепти ЧАС та ПРОСТІР проходить через весь цикл романів «Fallen» і надають йому своєрідної єдності, реалізуючи метафору «життєвого шляху». Змістовність, закладена у формах часу та простору, виявляє себе як їхня здатність надавати нову інформацію, глибше розкриває авторську художню концепцію, яку неможливо досягнути в інший спосіб.

Особливий інтерес викликає стилістична характероутворююча функція концептів ЧАС та ПРОСТІР, за допомогою яких розкривається внутрішній світ героїв, що співвідноситься з реальним видимим світом, завдяки чому їхні образи стають виразнішим. Герої роману виконують, так би мовити, поставлені завдання автора й, у залежності від досягнутих результатів, набувають негативних або позитивних характеристик, тобто читацьких оцінок. Слід зазначити, що фактично всі персонажі, окрім розкриття власного характеру та сенсу перебування у творі, допомагають, перш за все, вибудувати образ Люсинди Прайс. Усі вони є інструментами у руках автора, що скеровані на допомогу головній героїні твору. Але не дивлячись на те, що Кейт Лорен на перший план твору виводить двох героїв (Люсинду та Деніела), кожен персонаж у романі відіграє важливу роль і вносить свої барви. Саме за допомогою різних характерів роман набуває стилістичного, смислового, контекстуального забарвлення.

Авторка твору звертається до особливого виду художнього часу – Вічність. Цей різновид має причетність до всього, що стосується божественної сфери та духовних цінностей. Саме тому в її романі поряд із горизонтальним зображенням подій з'являється часова та просторова художня вертикаль. Дуалізм такого авторського уявлення різко поділяє світ

на полярні пари. Звідси поділ на протилежні вертикальні вісі: небесне протистоїть земному, Бог – дияволу; поняття верхівки має відтінок добра, благородства, чистоти, поняття низу – зла, бруталності, нечистоти. На нашу думку, такі просторові уявлення автора роману пов'язані з релігійно-моральними чинниками, тому вона уподібнює шлях своїх персонажів духовним пошукам, шляху душевного самовдосконалення.

Художня вертикаль часо-просторових характеристик, яку Кейт Лорен вибудовує у вигляді трьохчленної структури (небо – земля – підземелля, рай – світ людей – пекло), має аксіологічну спрямованість. З нею пов'язане зображення таких протилежностей, як життя і смерть, добро і зло, честь і сором тощо. За твердженням Володимира Топорова, саме вертикальна вісь простору найбільш чітко зображує ієрархічну структуру об'єктів: «небіжчики, душі предків, демони, злі божества, хтонічні тварини – внизу; люди, тварини – посередині; птахи, янголи, вищі божества – зверху» [8, с. 257]. Найвищий пласт вертикального хронотопу пов'язаний із поняттям позачасового або вічності. Все найкраще цього світу, найліпші побажання і діяння, усе духовне життя людини відноситься до верхівки вертикальної вісі. Середній пласт відображає побутове життя людини. Цей художній простір найскладніший, наповнений протиріччями і об'єднанням характерних рис верхнього і нижнього світів. Художній час літературного твору в цій площині рухається по горизонталі у різноманітних напрямках: в хронологічній послідовності, перспективно, ретроспективно, уповільнюючи або пришвидшуючи темп. Нижчий світ вертикальної вісі характеризується відсутністю руху, свободи, творчості; йому притаманне тваринне, гріховне, нетворче начало. У цій площині час ніби зупиняється, застигає у вічній нерухомості.

Таким чином, часо-просторова структура роману Кейт Лорен «Fallen» є складною і багаторівневою. У романі переплітаються всі часові та просторові площини, постійні переходи з одного часу та простору в інший, руйнування «всеохоплюючого сьогодення» спогадами й роздумами, переплетення подій

відображають внутрішній стан протагоністки. Водночас уведення в романний часопростір «поза-часовості» та «циклічності» чи перестрибування з одного часо-просторового шару в інший складають спроби авторки подолати «часопростір-як-убивцю», створити новий часовий та просторовий порядок, базований не на лінійності, а на циклічному повторенні часопростору, що рухається за спіраллю. При цьому цілісність «Я» для авторки можлива лише в «поза-часопросторі», де поєднуються всі часо-просторові шари: минуле, теперішнє і майбутнє.

Вищезазначені функції концептів ЧАС та ПРОСТІР обумовлюють побудову сюжетної лінії аналізованого твору, допомагають схарактеризувати головних персонажів художнього витвору, їхні характери, імплікують ідею роману, передають авторську оцінку. Автор із артистичною майстерністю міксує минуле, теперішнє та майбутнє для того, щоб вивести своїх героїв на новий якісний рівень буття та показати еволюцію їхніх характерів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике / Михаил Михайлович Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. – М.: Художественная литература, 1975. – С. 234–407.
2. Бондаренко Є.В. Еволюція поняття часу в англійській мові та у дискурсі: автореферат на здобуття наукового ступеня доктора філол. наук зі спеціальності 10.02.04 – Германські мови / Євгенія Валеріївна Бондаренко. – Харків, 2012. – 35 с.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая [Отв. ред. М.К. Кронгауз]. – М., 1996. – 416 с.
4. Головіна В. С. Просторові параметри у поезії Оксани Забужко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия “Филология. Социальные коммуникации”. – Том 23 (62). – № 2. – Ч. 2. – Симферополь. – 2010. – С. 36-40.

5. Гошилик Н.С. Схемні образи часу в сучасній англійській мові: Монографія / Наталія Гошилик. – Івано-Франківськ : НАІР, 2013. – 220 с.
6. Кардащук О.В. Семантичне поле простору як фрагмент мовної картини світу/ Олена Кардащук // Наукові праці. – Том 98. Випуск 85. – Серія: Філологія. Мовознавство. – Кіровоград, 2009. – С. 35–38.
7. Романова Н. В. Лексико-семантична група слів з просторовим значенням у німецькій мові (діахронічне дослідження): дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Одеський національний ун-т ім. І.І. Мечникова / Наталя Василівна Романова. - Одеса, 2004. – 385 с.
8. Топоров В. Н. Пространство и текст / Владимир Николаевич Топоров. // Текст: семантика и структура. - М. : Художественная литература, 1983. - С. 227-284
9. Удовенко Л. О. Авторське створення топонімічного простору в художньо-історичному творі (на матеріалі роману Павла Загребельного «Диво») / Лідія Олексіївна Удовенко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2012. – № 1006. – Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. – Вип. 15. – С. 105 – 109.
10. Lauren Kate. Fallen / Lauren Kate – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.knigochei.net/seriya/4089-seriya-knig-padshie-loren-keyt.html>